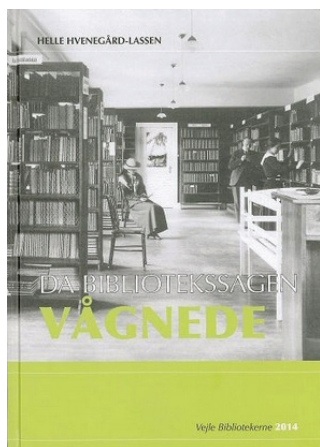

Da bibliotekssagen vågnede

Pionerindsatsen for centralbiblioteket i Vejle frem til 1924

Anmeldelse af Leif Emerek

Hvenegaard-Lassen, Helle: Da bibliotekssagen vågnede. Pionerindsatsen for centralbiblioteket i Vejle frem til 1924. Vejle Bibliotekerne 2014. 221s., inkl. Bibliografi og personregister. Rigt illustreret.

Vejle bibliotekerne kan i år fejre, at de for 100 år siden fik status af centralbibliotek. Af den slags blev der i 1914 oprettet to, nemlig et i Vejle og et i Holbæk. Det foreliggende bibliotekshistoriske opus gør på meget højt niveau indsigtfuldt, grundigt og detaljeret rede for Vejles vej til den betydningsfulde status af centralbibliotek. Forarbejdet blev gjort af borgere, som fandt det nødvendigt, at der etableredes et i bibliotek i byen. Men projektet blev først

---

*Leif Emerek, mag.art. et cand.mag.
(emerek@9260.dk)*

fuldbyrdet, da Harald Hvenegaard-Lassen tiltræder i 1914. Han ved, hvad udtrykket et moderne bibliotek indebærer, og han ved, hvad der skal til, for at byens bibliotek skal fortjene betegnelsen centralbibliotek. Hans historie og vej ind processen flettes i den grad sammen med historien om, hvorledes biblioteket i Vejle blev et eksemplarisk centralbibliotek. Hvenegaard-Lassen har fra sin pure ungdom interesseret sig for biblioteket som institution, han uddanner sig, han erobrer byen i 1914 (p.100), og han forlader den i 1924 som centralbibliotekernes førstemand (182) og som bærer af "Library Spirit". Arbejdet var ham en "hjertesag" (181), båret af "kærlighed" (188). "Funktionærarbejde" var det ikke (181).

Fremstillingen føjer sig til en lang række af jubilæumsskrifter om uanselige folkebogsamlinger, der blev til de anselige moderne folkebiblioteker, der nu er under ganske radikal forvandling. Derfor er på den ene side sådanne biografier over de enkelte biblioteker vigtige for vores historiske bevidsthed. For mangt og meget i folkebibliotekernes liv gennem århundredet blev fastlagt i dets første halvdel. Det gælder biblioteksstrukturen, det gælder standarderne for den daglige drift af biblioteket, det gælder kravene til biblioteksfagligt uddannet personale, og det gælder de normer og værdier, der har ligget til grund for folkebibliotekerne i Danmark.

På den anden side har genren jubilæumsskrift og/eller biblioteksbiografi nogle begrænsninger, som den ikke kan klandres for, men som alligevel sætter grænser for den erkendelse, den enkelte biografi kan

give anledning til. For det første er perspektivet meget ofte bundet til det lokale, og derfor er oftest kultur- og idehistoriske perspektiveringer kun til stede i beskedent omfang. For det andet ligger der i genren en tilskyndelse til at centrere fremstillingen omkring enkelte personers heroiske pionerindsat, og det er fint nok med hagiografier, men igen fattes de erkendelsesmæssige perspektiveringer. Også i den foreliggende fremstilling er tendensen mod hagiografien klar. De to sidste småkapitler "Hvenegaard fratræder" og "Konklusion" er i højere grad helliget Hvenegård end Vejle. Spørgsmålet om, hvordan de enkelte helte i det givne historiske moment kunne komme til et gøre det, de nu gjorde, bliver i kraft af genretvangen afskåret eller kun ringe belyst. Og for det tredje ligger der i genren og alment i en meget stor del af den danske bibliotekshistorieskrivning en markant tendens til indforstået at reproducere den overleverede forståelse af det fænomen, der biografes, in casu diskursen om pionererne og den angelsaksiske 'Library Spirit'. Disse to temaer ligger fast struktureret både som et uomgængeligt sprog og en næsten mystisk drift dybt inde i de skrivende. Det ville befriende, hvis de herskende diskurser også i denne kontekst blev udfordret og sat i rette perspektiv.

Den foreliggende bog om Vejle som hjemby for et af de to første centralbiblioteker i dansk biblioteksvæsen overskrider altså ikke genretvangen, men den går som nævnt meget grundigt til værks. I bogens første kapitel afhandles forhistorien, hvor Vejle Folkebibliotek grundlægges i 1874 og eksisterer frem til omkring 1880. Dette første bibliotek har karakter af almuebibliotek, hvis sigte ligger i betegnelsen. En stedlig lærer var den bærende kraft, og da læreren på grund af sygdom ikke kunne overkomme biblioteket, lukkede det.

Først i 1895 tages der fat igen, og denne gang hviler Vejle Folkebogsamling på det steenbergske grundlag. Det er altså et moderne bibliotek, der skal søsættes. Det er ikke nogen større hemmelighed, at Steenberg har hentet sin inspiration til arbejdet med det moderne biblioteksvæsen dels fra østrigeren Eduard Reyer, der i sin bog *Entwicklung und Organisation der Volksbibliotheken* fra 1893 giver en indgående beskrivelse af amerikanske og engelske biblioteksforhold. Steenberg tager så selv på rejse først til England og senere til USA. I 1900 udgiver han bogen *Folkebogsamlinger. Deres historie og indretning*. (Læg her mærke til lighederne i Reyers

og Steenbergs titler: *Entwicklung/historie og Organisation/indretning*). Ideerne slår i Vejle an i en kreds af veluddannede borgere, latinskolelærere, en sagfører, en folketingsmand og en skoleinspektør. Værdigrundlaget er 'The Library Spirit', som implikerer, at biblioteket i princippet er for hele befolkningen, helst gratis, helst åbne hylder, der gennem en engageret bibliotekar giver "Samfundets brede Lag" adgang til "god Læsning, en sund underholdning og nyttig Belæring" (p22). Biblioteket bærer navnet Folkebogsamling frem til 1907, hvor institutionens navn skifter til Biblioteket for Vejle By og Amt. Parallelt med arbejdet med at udvikle et moderne bibliotek for byens borgere, arbejdede latinskolelæreren Frederik Orluf med ideen om et folkeuniversitetsbibliotek. Det fik han etableret i 1904, både i samarbejde og strid med Jacob Alsted, som frem til 1907 var formand for folkebogsamlingen. Det spændende i denne del af Helle Hvenegård-Lassens fremstilling er påvisningen af, at disse tanker om et folkeuniversitetsbibliotek bliver en forform til det centralbibliotek, der etableres i 1914. Orluf gjorde sig i skrift og tale overvejelser omkring etableringen af centralbiblioteker (p.47ff), men det blev H.O. Lange, der med sit foredrag i 1909 *Bibliotekssagen Uden For København* fik æren af at have formuleret rammerne for den struktur, som har båret de danske folkebiblioteker gennem det 20. århundrede.

De to biblioteker sammenlægges i 1907, men strides de følgende år ganske voldsomt om de knappe økonomiske ressourcer. Orluf forsvinder efterhånden ud af billedet. Årene mellem 1907 og 1914 betragtes i fremstillingen som en overgangs- og konsolideringsfase, og kapitlet gør god rede for udviklingen i lånersammensætning og udlån (p64ff.) 1913-14 viser at, skoleelever, håndværkere, handlende og kvinder udgør hovedparten af bibliotekets 711 lånere. Der er en gruppe med betegnelsen "Embeds- og bestillingsmænd", som har 61 medlemmer. Det er forfatterens antagelse, at der heri gemmer et antal af byens veluddannede: læger, dyrlæger, ingeniører, tandlæger og sagførere. Det er under 10% af det samlede antal lånere. Det problematiserer vel udsagnet om biblioteket for hele befolkningen. Der går vist en del år, inden det faktisk forholder sig sådan. Min påstand vil her være, at formelt er biblioteket for alle, men reelt har det stadig karakter af almuebibliotek blot på et højere niveau end de tidlige folkebogsamlinger. Lange slutter sit foredrag på biblioteksmødet med følgende svada: "Kulturlivets Skum og Gøgl hidser og

beruser, undergraver Viljen og slapper karakteren." Jeg er ret overbevist om, at Lange ikke lige tænker på den veluddannede og velstående del af befolkningen, men derimod på de forarmede mennesker, han mødte, når han om natten missionerede i de københavnske arbejderkvarterer. Det mest interessante er i virkeligheden, at kvindernes andel af den samlede lånerbestand stiger og stiger i den første fjerdedel af det 20. århundrede (p. 169).

Trods stor modstand fra Statsbiblioteket i Århus, som mente at kunne varetage opgaven som centralbibliotek, gives opgaven til Vejle. Den ny status som centralbibliotek betyder også, at der nu skal en uddannet bibliotekar til at lede biblioteket. Valget falder på Harald Hvenegaard-Lassen, der var cand.mag. i dansk, historie og engelsk. Han var interesseret i at arbejde i et bibliotek, og han tog derfor til USA 1911/12, hvor han som en af de første danskere tog dele af en amerikansk bibliotekaruddannelse. Inden han kom til Vejle, var han ansat i det københavnske biblioteksvæsen, hvor han sammen med Aarsbo var med til at reorganisere dette. Hovedparten af fremstillingen har herefter klart nok sin tyngde i fremstillingen af perioden fra 1914 til 1924. Og fokus bliver fra p.81 og bogen ud lagt på Harald Hvenegaard-Lassens arbejde i Vejle og hans indsats for dansk biblioteksvæsen. Frem til 1914 er mange personer i spil omkring udviklingen af biblioteket, men efter 1914 ser det i fremstillingen ud, som om Hvenegaard alene er bærer af historien.

Hvenegaard havde et afslappet forhold til fx det skønlitterære materialevalg, som ellers altid i dansk bibliotekshistorie har givet anledning til strid (p.172ff), men lagde desto mere vægt på de systematiske sider af biblioteksarbejdet: katalogisering, klassifikation. Dertil kommer de åbne hylder, det systematiske arbejde med læsesalen og børnebiblioteket. Landets første fuldtidsansatte børnebibliotekar – Tove Hørding – ansættes i Vejle. Og selvfølgelig i særlig grad oplandsarbejdet i form af rådgivning og opbygning af vandrebogsamlinger og engagementet i uddannelsen af unge bibliotekarer. Den røde tråd i Hvenegaards arbejde var at opbygge en rationel standard for god biblioteksdrift, som kunne bruges af alle biblioteker. Bl.a. bidrog han væsentligt til udviklingen af de trykte katalogkort. Han var aktiv i bestræbelserne for at få den ny profession anerkendt på lige fod med fx latinskolelærere, når det drejede sig om løn og arbejdsforhold. I den tid Hvenegaard

– 1914-24 - er i Vejle, bliver han også på forskellig vis involveret i den eskalerende strid mellem Statens Bogsamlingskomité og Danmarks Folkebogsamlinger. Striden ender med dannelsen af Danmarks Biblioteksforening og udgivelsen af *Bogens Verden* fra 1919. I hele denne vej mod det moderne folkebibliotek spiller Hvenegaard-Lassen en meget central rolle, og han er prototypen på den moderne bibliotekar (p.188) og biblioteket idealet af et moderne folkebibliotek.

På den ene side har Helle Hvenegård-Lassen leveret en meget grundig, detaljeret og informativ fremstilling af nogle vigtige år ikke bare i Vejles lokale bibliotekshistorie, men også i vores nationale. Detaljeringsgraden kan og til virke noget overvældende og give nogen redundans (fx pp.126ff) om centralbiblioteksarbejdet, selv om detaljen bidrager til at belyse Hvenegaard-Lassens ihærdighed og professionelle dygtighed. Netop i hans arbejde skinner de amerikanske idealer klart igennem.

Men selv om beretningen over biblioteket i Vejle og farfaderen på den anden side viser en markant og mønsterdannende indsats, så er historien alligevel fortalt nogle gange før: en gruppe fremtrædende mænd på land eller i by mener, der skal være et bibliotek, der kan modvirke "Kulturlivets Skum og Gøgl". Derfor hentes der så et kyndigt menneske, som kan medvirke til at fremme det, "der fører opad og ikke nedad" (Døssing). Jeg har selv været med til at afdække den historie i Aalborg, Hjørring og Dronninglund. Dansk bibliotekshistorieskrivning giver megen viden fra sig, men det er et spørgsmål, om den giver kundskab, erkendelse og forståelse af sammenhænge og perspektiver. Historien skrives i tæt tilknytning til pionerernes og ildsjælenes gøren og laden. Og de har da også en vigtig plads i institutions- og samfundshistorien, men det har de ikke kun i kraft af deres pionerånd, men også, og i særdeleshed i kraft af et historisk rum, som giver dem muligheder for at udfolde sig.

Her skal kort ridses nogle problemfelter op, som vil vikle pionererne ind i nogle mere komplekse net. Der ligger ikke heri, at Helle Hvenegård-Lassen skulle have grebet sagen an på en anden måde. Tværtimod, så er det spørgsmål og undren, der udspringer af den foreliggende fremstilling. For det første vil være interessant grundigt og mere omfattende at få analyseret og kortlagt den udefrakommende indflydelse på

udviklingen af dansk biblioteksvæsen. Det er en uanfægtelig kendsgerning, at indflydelsen fra England og USA er væsentlig. Men det gælder, som bogen her også demonstrerer, først og fremmest dele af biblioteksarbejdet, dets systematik, dets hjælpemidler og dets åbenhed over for brugerne osv. Der er imidlertid en anden side, som kun i ringe omfang er ordentligt belyst: hvorfor er det skønlitterære materialevalg næsten permanent til diskussion? Kontroverser om skønlitteratur ses langt sjældnere i de angelsaksiske biblioteker. Vilhelm Andersen, som bliver professor i nordisk litteratur i 1908, tillægger skønlitteraturen en dannende evne: litteraturen skal forme mennesker ikke lærde, skriver han i 1912 i programskriftet *Dansk Litteratur. Forskning og Undervisning*. Denne holdning formuleres løbende mange steder i biblioteksdebatten fra Steenberg og frem til nu. Skønlitteraturen erstatter her Humboldts græcitet som dannelsesagent. Det er min opfattelse, at den kontinentale dannelsestænkning, arven fra Humboldt, er mindst lige så vigtig for de moderne biblioteker som indflydelsen fra England og USA. Dannelsestænkningen lå godt og grundigt indfældet i gymnasieskolen, ligesom mange af de tidlige bibliotekarer havde hele eller dele af et universitetsstudium med sig ind i det bibliotekariske arbejde.

For det andet kunne det være interessant at sætte en historisk kontekst omkring det forhold, at det moderne bibliotek bliver til fra de sidste årtier af det 19. årh. Byer som Vejle og Horsens vigtige i dansk industrihistorie. Vejle på grund af bomuldsspinderiene, slagteri og dampmøller. Horsens på grund af maskinindustri, slagteri og tobaksfabrikker. Denne udvikling gør det muligt og nødvendigt at få dannet og udannet arbejderskarerne. De skal både domesticeres og frigøres på samme tid. Her spiller bibliotekerne en central rolle, idet de tilbyder både tæmning og frigørelse. Den samfundsmæssige moderniserings-

proces har brug for, at arbejdermasserne forvandles til borgere, statsborgere og mennesker, og det bibliotek, Hvenegaard-Lassen bidrager til opbygningen af, er i overensstemmelse med den modernitet, som slår igennem i denne periode. Det er sognebogsamlingerne ikke. Danmarks Folkebogsamlinger er den henseende en førmoderne organisation, som kommer til kort i deres syn på biblioteksarbejde og skønlitteratur. Foreningen bliver altså historisk overhalet. Striden mellem lærerne og den ny profession skal også ses i lyset af denne modernitetsproblematik, som Helle Hvenegård-Lassen lige antyder (p.125). I forbindelse med denne strid kunne det være interessant at tage forholdet mellem grundtvigianisme og det moderne biblioteksvæsen nærmere i øjesyn. Det antydes også i fremstillingen, men det foldes ikke ud.

For det tredje kunne det være givende at analysere, hvordan det inden for det kulturelle felt lykkedes at få en bred politisk accept af en central statslig definition af kulturelle normer, der gennem det meste af et århundrede har medvirket til at regulere og organisere borgernes kulturelle adfærd. Staten og dens apparater, Bogsamlingskomitéen og senere Bibliotekstilsynet, har kunnet formulere forskrifter for normerne i folkebibliotekerne. Først i løbet af 1980'erne slækkes grebet, hvilket bl.a. kommer til udtryk i Ole Vig Jensens kulturpolitiske redegørelse fra 1989.

Helle Hvenegård-Lassens bog er med til at rejse sådanne tematiske felter, som har social-, kultur- og idehistoriske implikationer. Og det kunne faktisk være herligt, hvis dansk bibliotekshistorie kunne vækkes, så der kunne skrives en sammenhængende dansk bibliotekshistorie, som med et kritisk-refleksivt blik kunne skrive bibliotekerne og deres aktører ind i sådanne mere omfattende kontekster og ud af de vante diskurser.